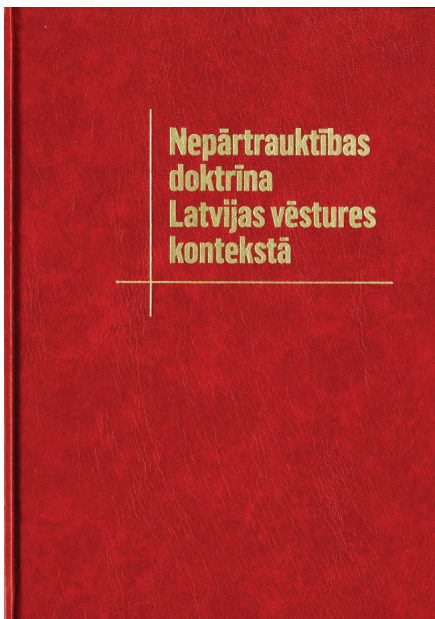

RECENZĪJA PAR KOLEKTĪVO MONOGRĀFIJU “NEPĀRTRAUKTĪBAS DOKTRĪNA LATVIJAS VĒSTURES KONTEKSTĀ”

Pirmo reizi pēc Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanas lasītāju uzmanībai tiek piedāvāts fundamentāli izstrādāts darbs, kas veltīts nepārtrauktības doktrīnai Latvijas vēstures kontekstā. Pētījums apkopo Latvijai (kā arī Igaunijai un Lietuvai) ļoti svarīgus, bet līdz šim pretrunīgi vērtētus valsts nepārtrauktības aspektus.

Pētījuma aktualitāte ir neapšaubāma. Vairāk nekā ceturtdaļgadsimtu neatkarību atguvusī Latvija turpina cīnīties par patiesību un taisnīgumu: okupācijas fakta atzīšanu, totalitārā komunistiskā režīma noziegumu no-

sodišanu, kā arī starptautisko pārkāpumu un noziegumu rezultātā nodarīto zaudējumu atlīdzināšanu. Kamēr šie punkti paliek iekšējās un ārējās politikas dienaskārtībā, Latvija turpinās centienus atjaunot pārkāptās tiesības.

Autoru kolektīvs apvieno 12 autoritīvus Latvijas juristus un vēsturniekus, kas pats par sevi apliecina kolektīvā pētījuma augsto vērtību un nozīmi. Tieši tas, ka grāmata ir autoru kolektīva ilggadīgs darbs, ir viena no tās priekšrocībām. Starpdisciplināra pieeja vēlreiz apliecina, ka tik sarežģītus uzdevumus nevar atrisināt viens cilvēks, pat ne vienas zinātnes nozares pārstāvis. Dažādu zinātnes nozaru un disciplīnu pārstāvju kopīgs darbs dod iespēju lasītājam saredzēt pēc iespējas pilnīgāku notikumu ainu. Tikai šāds daudzpusējs skatījums ļauj līdz sīkumiem apzināt problēmas daudzšķautnību.

Profesora Tālava Jundža zinātniskajā redakcijā veiktā autoru kopīgā darba saskaņotība raisa apbrīnu. Nodaļu savstarpējā saikne un mijņorādes ļauj uztvert kolektīvo darbu kā vienotu veselumu. Nevar neatzīmēt rūpīgi pārdomāto grāmatas saturu un loģisko nodaļu sakārtojumu.

Monogrāfija ir veidota trīs sadaļās, kas apvieno 17 nodaļas. Pirmā sadaļa veltīta galvenokārt Baltijas valstu nepārtrauktības doktrīnas teorētiskajiem un praktiskajiem jautājumiem. Otrajā sadaļā tiek apskatīta Latvijas valsts nepārtrauktība okupācijas gados. Trešā sadaļa veltīta nepārtrauktības doktrīnas īstenošanai pēc neatkarības

atjaunošanas. Turpmāk īsumā par katru šīs monogrāfijas nodaļu.

Pirmo sadaļu atver profesores Inetas Ziemeles raksts (nodaļa) par valsts turpināšanos starptautisko tiesību teorijā un praksē. Nodaļā valsts nepārtrauktības jēdziens ir skaidrots ne tikai no starptautisko tiesību viedokļa, bet arī saistībā ar valsts jēdzienu. Nodaļa ir bagātīgi papildināta ar valstiskuma turpināšanās piemēriem. Turklāt autore sniedz izvērstu analīzi par konkurējošām valsts turpināšanās un valsts pēctecības teorijām. Nodaļā paustie secinājumi par valstisko nepārtrauktību piemērojami ne tikai Latvijā, bet arī Krievijas Federācijā, kuru pamatoti var atzīt par Padomju Sociālistisko Republiku Savienības (Padomju Savienība, PSRS) turpinātājvalsti.

Saistībā ar nodaļā minēto intertemporālo piemērojamības vispārējo principu, atbilstoši kuram pagātnes notikumu tiesiskās sekas jāizvērtē pēc tādām starptautisko tiesību normām, kas pastāvēja šo notikumu laikā, var piebilst, ka starptautisko tiesību normas un principi, ar kuriem pamatota Latvijas valsts nepārtrauktība, pastāvēja gan 1940., gan 1990. gadā. Turklāt tās ir ne tikai nodaļā minētās pašnoteikšanās tiesības un spēka pielietojuma vai to draudu aizliegums. Valstiskās nepārtrauktības prasība izriet arī no okupācijas tiesībām.

Starptautisko tiesību pētnieki¹ ir vienprātis, ka okupētās teritorijas tiesiskais īpašnieks saglabā pār to suverenitāti, savukārt suverenitāte okupācijas laikā tiek pārtraukta, nevis zaudēta.² Iekarotāja suverenitāte izriet tikai no spēka un turpinās tik ilgi, kamēr iekarotie nespēj atbrīvoties no jūga.³ Ja iekarotāja spēks tiek pārspēts un tiesiskais īpašnieks atgūst savu īpašumu, viņa tiesības atjaunojas.⁴ Ir svarīgi apzināties arī to, ka iepriekšējais suverēns nenodod savu suverenitāti okupētājvalstij. Tas izriet no "Hāgas noteikumu"⁵ 43. panta, ko atzīst par okupācijas tiesību minikonstitūciju⁶, un kur ir noteikts, ka tiesiskās valdības vara faktiski pāriet okupētāj-

valsts rokās. Turklāt šis princips attiecas gan uz militāru, gan uz miermīlīgu okupāciju.⁷

Kaut arī "Hāgas noteikumi" nenosaka minimālo (paredzamo) vai maksimāli iespējamo okupācijas ilgumu, kā rāda vēsture (arī Baltijas valstu piemērs), okupācija var būt arī ilgtermiņa. Taču, kā atzīmēja R. Čorlijs (*Chorley R.S.T.*) 1945. gadā, ienaidnieka teritorijas ilgstoša okupācija ir nesens vēstures fenomens.⁸ Lai gan okupācijas ilgums konvencionāli nav regulēts, pastāv viedoklis, ka, ņemot vērā *jus post bellum* (taisnīgums pēc kara (no lat.)), okupācijas termiņam tomēr jābūt ierobežotam kā laikā, tā arī tā ietekmē uz konkrēto teritoriju.⁹ Ja okupācijas termiņš ieilgst, tiek piedāvāts ilgstošu okupāciju uzskatīt par prettiesisku *per se* (pats par sevi (no lat.)), jo tā līdzinās *de facto* aneksijai.¹⁰ Tādējādi apstākļi, ka Latvijas okupācijas stāvoklis ilga pusgadsmītu, nepadara okupāciju par tiesisku.

Seko Jāņa Plepa raksts (nodaļa) par Baltijas valstu starptautisko nepārtrauktību. Nodaļā sniegts multidisciplinārs ieskats par nepārtrauktības doktrīnu: gan no starptautisko tiesību, gan arī no konstitucionālo tiesību skatupunkta. Vērtīga ir autora veiktā Baltijas valstu konstitūciju un neatkarības atjaunošanas aktu, kā arī konstitucionālo tiesu nolēmumu analīze, kas ļauj secināt, ka konstitucionālajās tiesībās valstiskā nepārtrauktība ir attīstīta kā konstitucionālā ranga norma.

Nodaļā iekļauto secinājumu (ar atsauci uz Džeimsu Krofordu (*James Crawford*)), varētu turpināt, sakot, ka 1940. gadā starptautiskajās paražu tiesībās varēja saskatīt valsts aneksijas aizliegumu prettiesiskas spēka lietošanas rezultātā.

Ņemot vērā, ka monogrāfijā ietvertie jautājumi tiek apskatīti Baltijas valstu kontekstā, nevar nepieminēt, ka pirmais akts, kurā atzīts aneksijas prettiesiskums, bija V. Ļeņina 1917. gada "Dekrēts par mieru"¹¹, kurā teritoriālo ieguvumu tiesiskums noteikts, nevis pamatojoties uz valsts suvereni-

tātes tiesībām, bet uz tautu pašnoteikšanās principu.¹² "Dekrētā par mieru" noteikts: "Ar svešu zemju aneksiju vai sagrābšanu Valdība, atbilstoši demokrātijai vispār un īpaši darbaļaužu šķiras tiesiskajai apziņai, saprot jebkuru mazas un vājas tautas pievienošanu lielai un stiprai valstij bez šīs tautas precīzi, skaidri un brīvprātīgi izteiktas piekrišanas un vēlēšanās, neatkarīgi no tā, kad šī vardarbīgā pievienošanās ir veikta, neatkarīgi arī no tā, cik attīstīta vai atpalikusi ir vardarbīgi pievienojamā vai vardarbīgi turamā nācija valsts robežās. Beidzot, neatkarīgi no tā, vai šī nācija dzīvo Eiropā vai tālajās aizokeāna valstīs. Ja kāda nācija tiek turēta konkrētas valsts robežās ar varu, ja pretī tās izteiktajai gribai — vienai, vai šī griba izteikta presē, tautu sapulcēs, partijas lēmumos vai, saceļoties pret nacionālo jūgu, — netiek dotas tiesības brīvi balsot, tai pievienojoties vai stiprai nācijai ievēdot savu karaspēku, izlemt bez mazākās piespiešanas jautājumu par šīs nācijas valsts pastāvēšanas formām, tad pievienošanās ir aneksija, t.i., sagrābšana un vardarbība."¹³ Aneksijas neatzišanas princips pirmo reizi tika nostiprināts Stimsona doktrīnā. 1932. gada 7. janvārī Amerikas Savienoto Valstu (ASV) valsts sekretārs Henrijs Stimsons (*Henry Lewis Stimson*) nosūtīja Ķīnas un Japānas valdībai diplomātisko notu, kurā izteica šādu protestu pret Japānas veikto Mandžūrijas sagrābšanu: "... amerikāņu valdība uzskata par savu pienākumu paziņot kā Japānas Imperatora valdībai, tā arī Ķīnas Republikas valdībai, ka tā nevar atzīt situācijas legalitāti *de facto*, kā arī negrasās atzīt jebkādu līgumu vai vienošanos, kas noslēgta starp šo valstu valdībām vai pārstāvjiem un kas var pārkāpt Savienoto Valstu vai tās pilsoņu tiesības Ķīnā, ieskaitot tiesības, kas attiecas uz Ķīnas Republikas suverenitāti, neatkarību vai teritoriālo un administratīvo nedalāmību vai starptautisko politiku attiecībā uz Ķīnu, kas parasti ir zināma kā "atvērto durvju" politika; un ka tās negrasās atzīt jebkādu situāciju, līgumu

vai vienošanos, panāktu ar līdzekļiem, kas runā pretī vienošanās un saistībām pēc 1928. g. 27. augusta Kelloga–Briāna pakta, kuru parakstīja kā Ķīna, tā arī Japāna, tāpat Savienotās Valstis"¹⁴.

1933. gada 10. oktobrī Stimsona doktrīna ieguva konvencionālu raksturu, jo to nostiprināja Riodežaneiro konvencijā par agresijas noliegumu un strīdu izlemšanu.¹⁵ Konvencija aizliedza jebkuras teritoriālas pārmaiņas, kas nav panāktas miera ceļā, un pasludināja par spēkā neesošu jebkuru okupāciju vai teritorijas iegūšanu ar militāra spēka palīdzību. Riodežaneiro konvencija, kurā piedalījās 27 valstis, kļuva par atzītu starptautisko tiesību normu un *jus cogens*¹⁶ principu.¹⁷

Sākotnēji PSRS prakse aneksijas neatzišanā bija mainīga. Piemēram, 1935. gadā PSRS atzina Japānas dibināto Mandžūrijas marionešu režīmu.¹⁸ Taču vēlāk PSRS tās ārlietu tautas komisāra M. Ļitvinova personā paziņoja Tautu Savienības 1938. gada sēdē, ka: "Līdzekļu vidū, ar kuriem vērsās pret agresiju un aizsargā tās locekļus, Savienības rīcībā neatzišanas politika, bez šaubām, spēlēja konstruktīvu lomu. [...] Jābūt skaidrībai, ka Tautu Savienība negrasās mainīt savu attieksmi kā tieši pret citu tautu teritoriju sagrābšanu un aneksiju, tā iepretim tiem gadījumiem, kad šāda aneksija tiek maskēta ar marionešu "nacionālo" valdību izveidošanu, kas formāli ir neatkarīgas, bet patiesībā kalpo vienīgi par ārvalstu agresora aizsegu un aģentu."¹⁹ Savukārt 1943. gadā PSRS apliecināja, ka pieturas aneksijas neatzišanas principam, kad kopā ar sabiedrotajiem vienojās Maskavas konferencē, sakot, ka: "Tā uzskata Austrijas aneksiju, ko veica Vācija, par spēkā neesošu. Tā neuzskata, ka būtu saistīta ar jebkādam izmaiņām Austrijā kopš šī datuma."²⁰

Var secināt, ka PSRS labāk nekā jebkura cita valsts apzinājās aneksijas prettiesiskumu un valsts praksē ievēroja aneksijas neatzišanas principu.

Sadaļu noslēdz Edmunda Broka raksts (nodaļa) par valstu nepārtrauktību un starptautisko atbildību: Latvijas prasījuma tiesībām par PSRS veiktajiem starptautisko tiesību pārkāpumiem.

Nodaļā tiek plaši apskatīti priekšnoteikumi valsts atbildībai par starptautiski prettiesisku rīcību, kā arī izvērtēts, vai Krievijas Federācija kā PSRS turpinātājvalsts ir atbildīga par PSRS veiktajiem starptautisko tiesību pārkāpumiem un starptautiskajiem noziegumiem. Lai izslēgtu jebkādas šaubas par Krievijas Federācijas pienākumu uzņemties atbildību par PSRS starptautiski prettiesisko rīcību, nodaļā ietverta analīze par valsts atbildību arī tiesību pārkāpības gadījumos. Lai atspēkotu Krievijas iespējamus argumentus par prasījuma tiesību zaudējumu, izvērtēts, vai Latvija ir atteikusies no prasības, vai arī sniegusi piekrišanu prasījuma tiesību zudumam.

Ņemot vērā, ka autors ir pievērsies arī privātpersonu rīcības attiecināmībai uz valsti, var piebilst, ka starptautiskajās tiesībās tiesām ir paredzēta ne tikai valsts, bet arī individuālā kriminālā atbildība par starptautiskiem noziegumiem. Fiziskās personas starptautiskā kriminālā atbildība nevis izslēdz, bet gan papildina valsts starptautisko atbildību.²¹ Par pantiem, kas skar valsts atbildību par starptautiski prettiesisku rīcību, uz kuriem daudzviet ir atsauce nodaļā, 58. pantā teikts: "Šie panti neskar nekādus jautājumus par jebkuras valsts vārdā rīkošanās personas individuālu atbildību saskaņā ar starptautiskajām tiesībām."²² Savukārt Starptautisko tiesību komisijas 1996. gada Kodeksa projekta par noziegumiem pret mieru un cilvēces drošību 4. pants nosaka: "Fakts, ka šis Kodekss nosaka fizisko personu atbildību par noziegumiem pret mieru un cilvēces drošību, neskar nekādus jautājumus par Valsts atbildību saskaņā ar starptautiskajām tiesībām."²³ Tas nozīmē, ka par viena starptautiska nozieguma veikšanu var būt paredzēta kā valsts, tā arī

individuālā atbildība. Lai šāda atbildība pastāvētu, ir jāpārklājas pārkāpuma, no kura izriet valsts un fiziskās personas atbildība, gan materiālajiem (vai objektīvajiem), gan subjektīvajiem elementiem.²⁴ Savukārt tas, ka fiziskā persona (padotais) rīkojas atbilstoši viņa valsts valdības vai vadības pavēlēm (*superior orders* (angl.)), neatbrīvo viņu no atbildības, bet to var uzskatīt par sodu mīkstinošu apstākli.²⁵

Apskatot iespējamu Latvijas prasījuma tiesību noilgumu, var pievērsties arī krimināltiesībās nostiprinātajam principam, ka personu var saukt pie kriminālatbildības, ja no dienas, kad tā ir izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, nav iestājies noilgums. Saskaņā ar 1968. gada 26. novembra "Konvenciju par noilguma neatzīšanu kara noziegumiem un noziegumiem pret cilvēci" nekāds noilguma termiņš nav piemērojams kara noziegumiem, noziegumiem pret cilvēci, kā arī genocīdam neatkarīgi no to izdarīšanas laika.²⁶ Kā atzina PSRS pārstāvis, Padomju Savienības ieskatā šī konvencija neveidoja jaunas tiesību normas, bet gan no jauna apstiprināja esošos starptautisko tiesību principus.²⁷ Noilguma termiņa nepiemērošana paredzēta arī 1998. gada 17. jūlija "Romas Starptautiskās krimināltiesas Statūtos"²⁸. 2010. gada 10. jūnijā Kampalā tika pieņemti grozījumi "Romas Starptautiskās krimināltiesības Statūtos"²⁹, kas, pēc to stāšanās spēkā pēc nepieciešamā ratifikācijas skaita iegūšanas, kļūs par pamatu fizisko personu individuālajai kriminālatbildībai arī par noilgumu pret mieru.

Vienlaikus jāpiezīmē, ka jēdziena "noziegumi pret cilvēci" lietošana nodaļā nav korekta, kaut arī tā atbilst "Latvijas Krimināllikumam"³⁰ terminoloģijai. Juridiski pareizi ir lietot jēdzienu "noziegumi pret cilvēci", kas retos gadījumos, bet ir sastopams Latvijas tiesību aktos.³¹ Kļūda terminoloģijā, visticamāk, rodas neprecīza tulkojuma dēļ, piemēram, no angļu valodas. Uzskata, ka pastāv divas jēdziena "*humanity*" (angl.)

definīcijas. Viena ir “cilvēku rase, cilvēce, cilvēku kopums”, bet otra — “raksturs vai īpašība būt humānam”.³² Sakarā ar to, ka minētie noziegumi nav vērsti pret pasaules vai cilvēces mieru un drošību³³, pareizi ir lietot jēdzienu “noziegumi pret cilvēci”.

Otrā sadaļa sākas ar Zigmāra Turčinska rakstu (nodaļu) par bruņoto pretošanos padomju un nacistiskajai okupācijai (1940–1957). Latvijas valdības un armijas apņemšanās nepretoties Sarkanās armijas daļām neapturēja pretošanās kustības veidošanu. Tauta, kas pirms 20 gadiem bija izcīnījusi savu brīvību un neatkarību, nevarēja tik viegli samierināties ar to zaudējumu. Nodaļā plaši aprakstīta nacionālo partizānu, kā arī Latvijas Centrālās padomes darbība, kas bija vēsta pret okupācijas režīmiem, lai atjaunotu zaudēto valsts neatkarību.

Kaut gan pretošanās grupas darbojās stihiski un decentralizēti, bet okupācijas spēki mēģināja tās sagraut mērķtiecīgi un taktiski, cīņas turpinājās gandrīz 17 gadus. Pretošanās kustības celšanās tādā tautā, kas pavisam nesen īstenoja pašnoteikšanās tiesības, visspilgtāk pierāda, cik nepamatota ir teorija par Latvijas iestāšanos un pat atgriešanos “laimīgo sociālisma tautu brālīgajā, lielajā ģimenē”³⁴. Vēl jo vairāk: bruņoto pretošanās grupu darbība un tās pārvarēšana ļauj secināt, ka Latvijas okupācijai piemita vairāk militāras, nevis miermīlīgas okupācijas pazīmes. Starptautiskajās tiesībās militārā nepretošanās okupācijai nenozīmē to pašu, ko nozīmē piekrišana,³⁵ un Latvijas bruņoto pretošanās grupu aktīvā darbība atgādināja okupētājvalstīm par to teritoriālo pretenziju prettiesiskumu un par tautas vēlmi atgūt zaudēto valsts neatkarību.

Novērtējot “to cilvēku nopelnus, kuri, darbodamies nacionālās pretošanās kustībā, piedalījās bruņotā cīņā vai ar citiem līdzekļiem cīnījās par 1918. gada 18. novembrī proklamētās Latvijas atjaunošanu un ziedoja sevi, lai aizstāvētu tautu pret okupācijas režīmu īstenoto vardarbību un genocīdu”³⁶,

1996. gada 25. aprīlī tika pieņemts likums “Par nacionālās pretošanās kustības dalībnieka statusu”. Tika atzīts, ka nacionālās pretošanās kustības dalībniekiem ir visas tās pašas tiesības, kas paredzētas politiski represētajām personām. 2005. gada 12. maijā pieņemtajā “Deklarācijā par Latvijā īstenotā Padomju Sociālistisko Republiku Savienības totalitārā komunistiskā okupācijas režīma nosodījumu” nacionālās pretošanās kustības dalībnieki atzīti un godināti kā cīnītāji par Latviju.³⁷

Turpinājumā profesors Tālavš Jundzis velta nodaļu nevardarbīgai pretošanai padomju un nacistiskajam režīmam Latvijā (1940–1986). Autors skaidro nevardarbīgās pretošanās jēdzienu, kā arī piedāvā nevardarbīgās pretošanās darbību iedalījumu aktīvajās un pasīvajās, akcentējot, ka šajā nodaļā tiek analizēta aktīvā pretošanās. Autors ne tikai detalizēti apraksta civilo grupu pretdarbību gan padomju, gan nacistu okupācijas režīmam, bet arī vērigi analizē dažādos notikumus, kas ļauj iedalīt pretošanās kustības vēsturi vairākos posmos.

Bruņotā pretošanās nevainagojās panākumiem un faktiski pēc 1949. gada 25. marta Latvijas iedzīvotāju masveida deportācijas gāja mazumā, turpretī nevardarbīgā pretošanās šo notikumu rezultātā aktivizējās. Autors pamatoti atzīmē, ka nevardarbīgā pretošanās, ieņemot daudzveidīgas formas un saņemot dažādus impulsus no valsts iekšienes un ārienes, ieguva noteicošo lomu cīņā pret totalitārismu un brīvības ideju uzturēšanā. Tāpat kā bruņotā pretošanās, arī civilā pretošanās nodrošināja valstisko nepārtrauktību un sagatavoja priekšnosacījumus tautas atmodai un valsts neatkarības atgūšanai.

Nākamajā nodaļā profesors Antonijs Zunda apskata Baltijas valstu jautājumu starptautiskā kontekstā. Autors atzīmē, ka Baltijas valstu jautājumu radīja PSRS īstenotā Latvijas, Igaunijas un Lietuvas

okupācija un šo valstu ilgstoša prasība starptautiskajai kopienai to neatzīt.

Kaut arī nodaļā galvenokārt tiek aplūkotas vēstures liecības, patīkami pārsteidz juridisko nianšu pārzināšana. Piemēram, autors juridiski pamatoti kvalificē Baltijas valstu okupāciju kā prettiesisku. Tiešām, okupācija mēdz būt arī tiesiska, ja tā ir veikta saskaņā ar okupācijas tiesībām. Taču Baltijas valstu okupācija tika īstenota agresīvas un prettiesiskas militāras ekspansijas rezultātā, kas ļauj to kvalificēt kā prettiesisku.³⁸ Piemēram, Lauri Melkso (*Lauri Mälksoo*) uzskata, ka Latvijas okupācija bija prettiesiska, jo to īstenoja, pārkāpjot vismaz divas fundamentālas starptautisko tiesību normas, kas regulēja PSRS attiecības ar Baltijas valstīm: spēka lietošanas aizliegumu un tautu pašnoteikšanās tiesības.³⁹ Savukārt Ejals Benvenisti (*Eyal Benvenisti*) atzīmē, ka padomju okupācija bija prettiesiska, jo, pirmkārt, prettiesiskums izriet no agresijas, kas noveda pie okupācijas, un, otrkārt, okupētājvalsts armija izvēlējās prettiesisku vadības režīmu.⁴⁰

Autors pamatoti norāda, ka Baltijas valstu neatkarības atjaunošanas jautājuma uzturēšana bija bezprecedenta un ietekmēja starptautisko tiesību attīstību. Baltijas valstu aneksija ir viens no pirmajiem, ja ne pats pirmais gadījums, kad aneksijas tiesiskums tiek nepārtraukti noliegts lielāko daļu valstu praksē,⁴¹ turklāt tik unikāli ilgu periodu, tādējādi paceļot starptautiskās tiesības daudz augstākā pakāpē, nekā tās pastāvēja 1940. gadā.⁴²

Kaut arī aneksijas neatzīšanas politika citu valstu praksē bija konsekventa (ar dažiem izņēmumiem), arī tā laika gaitā mainījās. Tāpēc īpaši interesants un vērtīgs ir nodaļā sniegtais izklāsts par Baltijas valstu centieniem panākt, lai citas valstis neatkāptos no aneksijas neatzīšanas pamatprincipiem.

Nedrīkst aizmirst, ka aneksijas tiesiskuma neatzīšana vēlāk deva iespēju Latvijai un citām Baltijas valstīm atjaunot savu neatka-

ribu, jo starptautiskā kopiena bija atzinusi Baltijas valstu nepārtrauktības prasību.⁴³

Seko Aināra Lerha raksts par Latvijas Republikas diplomātisko dienestu — Latvijas *de iure* pastāvēšanas apliecinājumu (1940–1991). Ārkārtas situācijā, bez likumīgās valdības un ārlietu resora atbalsta, sākotnēji pat bez nepieciešamajiem finanšu līdzekļiem, zem pastāvīga PSRS spiediena, drosmīga un neatlaidīga diplomātiskā dienesta darbība neizsīka 50 gadus. Dienests vērīgi reaģēja uz politiskās situācijas izmaiņām un brīdināja starptautisko kopienu par iespējamām PSRS provokācijām.

Diplomātiskais dienests bija vienīgais, kas valsts oficiālajā līmenī izteica un uzturēja Latvijas aneksijas neatzīšanas prasību. Jāatzīmē, ka dienests tiešām bija tiesīgs to darīt. Saskaņā ar 1961. gada 18. aprīļa “Vīnes konvenciju par diplomātiskajiem sakariem”⁴⁴, kas kodificēja starptautiskās tiesības, diplomātiskās pārstāvniecības funkcijas ietver tostarp: nosūtošās valsts pārstāvēšanu uzņemošajā valstī, nosūtošās valsts un tās pilsoņu interešu aizstāvēšanu uzņemošajā valstī, kā arī sarunu vešanu ar uzņemošās valsts valdību (3. panta pirmā daļa). Savukārt 1969. gada 23. maija “Vīnes konvencija par starptautisko līgumu tiesībām”, kas arī kodificēja starptautiskās tiesības, nosaka, ka valsti bez īpašām pilnvarām pārstāv valsts un valdības vadītāji, bet saistībā ar konkrētām darbībām ārlietu ministri, diplomātisko misiju vadītāji, valsts akreditētie pārstāvji starptautiskās konferencēs vai starptautiskās organizācijās, vai kādā no to institūcijām (7. panta otrā daļa).⁴⁵ Arī Lassa Openheims (*Lassa Francis Lawrence Oppenheim*), kuru uzskata par mūsdienu starptautisko tiesību tēvu, puda viedokli, ka visu valsts amatpersonu vai citu fizisko personu, kuras valsts ir pilnvarojusi vai kurām uzlikusi pienākumu, rīcība tiek uzskatīta par valsts rīcību.⁴⁶ Līdz ar to var secināt, ka Latvijas diplomātiskais dienests bija pilnvarots pārstāvēt un aizstāvēt valsti un tās pilsoņus, tāpēc diplomātu

rīcība tika uzskatīta par valsts rīcību. Šis apstāklis tiešām ir ārkārtīgi nozīmīgs Latvijas nepārtrauktības doktrīnas kontekstā.

Nākamās nodaļas autori Eduards Bruno Deksnis un Kristīne Beķere dalās redzējumā par latviešu trimdas lomu valsts neatkarības idejas uzturēšanā (1945–1991). Kaut gan trimdinieki nepauda valsts oficiālo nostāju, arī viņi izraudzījās par savu mērķi valstiskās neatkarības atgūšanu un pat trimdas valdības izveidošanu. Šādas prasības konsekvētu uzturēšanu ievērojami sarežģīja atrautība no Latvijas, integrācija mītnes zemes sabiedrībā un paaudžu maiņa. Sakarā ar to trimdinieku vidū bija populāra arī alternatīvā ideja par jaunas Latvijas valsts dibināšanu.

Taču, pārvarot iespējamus sarežģījumus un pretrunas, trimdinieki panāca bezprecedenta notikumus, piemēram, ASV īstenotās neatzišanas politikas turpināšanu, par spīti 1975. gada 1. augusta "Helsinku Nobeiguma akta" parakstīšanai, vai arī Austrālijas 1975. gada decembrī pausto atteikšanos no iepriekš (nedaudz vairāk nekā gadu) uzturētās Baltijas inkorporācijas PSRS sastāvā *de iure* atzišanas politikas. Līdz ar ko mītnes valstu politiskā lobija ceļā trimdinieki sekmēja Latvijas valsts nepārtrauktības atzišanu un neatkarības atjaunošanu.

Sadaļas noslēdzošo nodaļu profesors Tālavš Jundzis velta nepārtrauktības doktrīnai Latvijas neatkarības atgūšanā (1986–1991). Šajā nodaļā tiek apkopotas pēdējās izšķirošās darbības pirms ilgi gaidītās un plānotās neatkarības atjaunošanas. Valstiskās neatkarības atjaunošana ir sarežģīts process. Bez organizatorisko uzdevumu risināšanas, kā to pareizi atzīmē autors, bija jāpanāk, lai Baltijas valstu liktenis tiktu uzskatīts par starptautisku jautājumu, nevis PSRS iekšējo lietu. Pašiem latviešiem līdz pēdējam brīdim nebija skaidrs, kāda valstiskuma (jauna vai 1918. gadā proklamētā) atjaunošana ir paredzēta. Taču nedrīkstēja pieļaut tādu notikumu interpretāciju, ka Latvija ir atdalījusies no PSRS un tādējādi

ir PSRS pēctece. Noklusēto vēstures liecību atklāšana neatstāja šaubu par padomju varas prettiesiskumu Latvijā.

1990. gada 4. maijā Latvijas PSR Augstākā Padome pieņēma Deklarāciju "Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu", kurā noteikts, ka PSRS okupēja Latviju un ka Latvijas ieķļaušana PSRS sastāvā no starptautisko tiesību viedokļa nav spēkā.⁴⁷ Arī 1991. gada 21. augustā Latvijas PSR Augstākās Padomes konstitucionālajā likumā "Par Latvijas Republikas valstisko statusu" iekļauta atsauce uz Latvijas okupāciju un aneksiju (3. pants).⁴⁸ Vienlaikus Deklarācijā secināts, ka "Latvijas Republika joprojām *de iure* pastāv kā starptautisko tiesību subjekts, ko atzīst vairāk nekā 50 pasaules valstis". Satversmes tiesas ieskatā, šis "regulējums konkrētā Latvijas valsts nepārtrauktības doktrīnu, ko atbilstoši starptautisko tiesību normām paredz Satversmes 2. pants. [...] Tas ir Latvijas Republikas oficiālais viedoklis par to, ka 1918. gada 18. novembrī dibinātā Latvijas Republika, neraugoties uz 1940. gadā notikušo PSRS agresiju un okupāciju, ir turpinājusi nepārtraukti eksistēt"⁴⁹. Attiecīgi mūsdienu Latvija ir nodibināta nevis kā jauna valsts, kas atdalījusies no PSRS, bet gan kā 1918. gadā dibinātās Latvijas Republikas tiesību turpinātāja.

Jau nākamajā dienā pēc konstitucionālā likuma pieņemšanas citas valstis sāka atzīt Latvijas neatkarības atgūšanu. Līdz 1991. gada beigām Latviju atzina 93 valstis. Vēl 1991. gada 17. septembrī Latvija kļuva par ANO dalībvalsti (pirms tam Latviju atzina 74 valstis). Krievijas Padomju Federatīvā Sociālistiskā Republika (KPFSR) atzina Latvijas neatkarību ar 1991. gada 24. augusta B. Jeļcina dekrētu, bet PSRS — 1991. gada 6. septembrī.

Taču par PSRS ir piebilde — PSRS vārdā neatkarību atzina Valsts padome, kura tika izveidota tikai dienu iepriekš. Šis fakts deva pamatu diviem Krievijas parlamenta apakšpalātas Valsts domes deputātiem

(Jevgeņijam Fjodorovam un Antonam Romanovam) no valdošās partijas "Vienotā Krievija" 2015. gadā iesniegt pieprasījumu Krievijas Ģenerālprokuratūrai, kas sāka pārbaudi par PSRS Valsts padomes 1991. gada 6. septembra likuma par Baltijas valstu neatkarības atzīšanas likumību. Tiek uzskatīts, ka līdzīgu scenāriju izmantoja, lai atzītu, ka 1954. gada lēmums par Krimas iekļaušanu Ukrainas sastāvā bija nelikumīgs.

Kā monogrāfija ir pārliecinoši pierādīts, Latvija nav atdalījusies no PSRS, bet gan atjaunojusi zaudēto neatkarību. Kaut arī Latvija tika uzņemta Apvienoto Nāciju Organizācijā tikai pēc tās neatkarības atzīšanas no PSRS puses, nevar ignorēt faktu, ka bez PSRS Latvijas neatkarību atzina daudzas citas valstis, un, pateicoties Latvijas aneksijas tiesiskuma neatzīšanai, starptautiskā kopiena jau iepriekš bija atzinusi Latvijas Republikas nepārtrauktības prasību. Jāteic, ka atzīšana nerada valsti. Valsts rodas un pastāv patstāvīgi. Līdz ar to atzīšana vienīgi konstatē vai apliecina valsts rašanās faktu. Tāpēc šādu vēlēšanos pārvērtēt vēsturiskos faktus var izmantot kā vēl vienu apliecinājumu tam, ka Krievijas Federācija ir PSRS turpinātājvalsts, kurai Latvija var pieteikt prasību saistībā ar pusgadsimtu ilgušās okupācijas prettiesiskumu.

Trešo sadaļu atklāj Gunāra Kusiņa raksts par Latvijas Republikas 1922. gada Satversmes darbības atjaunošanu un to, cik tā bija pamatota un tiesiska. Neizraisa šaubas autora paustā pārliecība, ka tieši 1922. gada Satversmes darbības atjaunošana, nevis jaunas konstitūcijas pieņemšana atbilst nepārtrauktības doktrīnas izvirzītajai prasībai saglabāt valststiesisko identitāti un valsts iekārtas identitāti. Rakstā tiek atspēkots viens no PSRS un tās turpinātājvalsts Krievijas Federācijas būtiskiem pretargumentiem Latvijas okupācijas fakta atzīšanai. Atbilstoši tam 1934. gada 15. maija apvērsuma rezultātā Satversme zaudēja spēku, līdz ar to Latvijas iekļaušana PSRS sastāvā nevarēja būt

pretrunā Satversmes noteikumiem. Autors pārliecinoši pierāda, ka Satversme nebija zaudējusi spēku un to, kaut vai fragmentāri, turpināja piemērot Ulmaņa režīma laikā un atzīt trimdā. 1922. gada Satversmes *de iure* spēkā esamība apstiprināta arī 1990. gada 4. maija deklarācijā "Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu"⁵⁰.

Turpinājumā Artūrs Kučs velta savu rakstu Latvijas pilsoņu kopuma atjaunošanai, kas bija viens no sarežģītākajiem uzdevumiem pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas. Tas bija saistīts ne tikai ar dubultpilsonības piešķiršanu trimdas latviešiem, kas bija spējējuši pieņemt mītnes valsts pilsonību.

Būtiski, ka PSRS istenotās agresijas rezultātā Latvijas iedzīvotāju sastāvs bija ievērojami mainījies. Izmaiņas izraisīja ne tikai nodaļā minētā PSRS pilsoņu iecelšana Latvijā tās okupācijas laikā, kas tika veikta pretēji starptautisko tiesību normai, atbilstoši kurai okupācijas valstij aizliegts ievest okupētās valsts teritorijā civiliedzīvotājus, lai mainītu tautas sastāvu. Ženēvas konvencijas (IV) par civiliedzīvotāju aizsardzību kara laikā 49. panta 6. daļa nosaka: "Okupētājvalstij aizliegts deportēt vai pārvietot daļu tās civiliedzīvotāju uz teritoriju, ko tā ir okupējusi."⁵¹ Konvencijas komentāros norādīts, ka šis noteikums pieņemts, "lai novērstu praksi, kuru Otrajā pasaules karā atsevišķas valstis pielietoja, pārvietojot daļu to iedzīvotāju uz okupēto teritoriju politisko un rasu iemeslu dēļ vai, kā tās apgalvoja, lai kolonizētu tās. Šāda pārvietošana pasliktināja vietējo iedzīvotāju ekonomisko situāciju un apdraudēja to kā rases atsevišķo pastāvēšanu"⁵².

Nedrīkst aizmirst arī par masu deportācijām, kurām PSRS pakļāva 0,74% Latvijas iedzīvotāju 1941. un 2,28% — 1949. gadā. Šādu deportāciju aizliegums ir nostiprināts starptautiskajās tiesībās. Jau minētās Ženēvas konvencijas (IV) 49. panta 1. daļā noteikts, ka "Aizsargājamo personu individuāla vai masveidīga piespiedu pārvietošana, kā arī deportācijas no oku-

pētās teritorijas uz okupētājvalsts teritoriju vai uz kādas citas valsts teritoriju, kas ir vai nav okupēta, ir aizliegta, neatkarīgi no to motīviem”⁵³. Saskaņā ar šīs konvencijas 147. pantu, aizsargājamo personu nelikumīgu deportāciju vai pārvietošanu uzskata par smagu pārkāpumu (*grave breach*).⁵⁴ Latvijas iedzīvotāju deportācija notika necilvēciskos apstākļos, bet noņemšana izsūtījumā — nepietiekami nodrošinot ar dzīvošanai piemērotām telpām un pat pakļaujot spaidu darbiem. No 1941. gadā izsūtītajiem nomira 40%, bet no 1949. gada izsūtītajiem — gandrīz 12%. Jāpiemin arī PSRS īstenotās arestēto personu masveida nošaušanas.

Sakarā ar iedzīvotāju sastāva (piespiedu kārtā veiktajām) izmaiņām Latvijai pēc neatkarības atjaunošanas bija jāpierāda ne tikai tās valstiskā nepārtrauktība, bet arī šajā doktrīnā ietilpstošā pilsonības nepārtrauktība. Varētu piebilst, ka pilsoņu kopuma faktiskās nepārtrauktības konstatēšana bija ārkārtīgi svarīga, jo Latvija kā neatkarīga demokrātiska republika radās latviešu tautas pašnoteikšanās rezultātā, un atbilstoši Satversmes 2. pantam Latvijas valsts suverēnā vara pieder Latvijas tautai.⁵⁵

Pilsoņu loka noteikšana piesaistīja starptautisko organizāciju uzmanību, jo tika radīta līdz šim starptautiskajās tiesībās nezināma personu kategorija — nepilsoņi. Lai gan Latvija faktiski PSRS vietā uzņēmās nodrošināt piederību tiem bijušajiem PSRS pilsoņiem, kas bija apmetušies uz dzīvi Latvijā tās okupācijas laikā, Krievija uzskatīja par iespējamu izteikt kritiku par Latvijas it kā pieļautajiem cilvēktiesību pārkāpumiem pret šīm personām.

Vēl tagad pilsoņu loka noteikšanas sekas netiek viennozīmīgi uztvertas Latvijas sabiedrībā. To apliecina arī ne visai sen Saeimas neatbalstītā Valsts prezidenta Raimonda Vējoņa iniciatīva izbeigt nepilsoņa statusa piešķiršanu pēc 2018. gada 1. jūnija dzimušajiem bērniem, tā vietā piešķirot pilsoņa statusu.⁵⁶ Kaut gan nepilsoņa statuss tika

radīts 1995. gadā kā pagaidu līdzeklis, lai persona ar laiku iegūtu Latvijas vai citas valsts pilsonību, saskaņā ar statistikas datiem 2017. gada sākumā Latvijā vēl dzīvoja 222 847 nepilsoņi jeb 11,4% no Latvijas iedzīvotājiem.⁵⁷ Ar katru gadu nepilsoņu īpatsvars samazinās, taču acimredzams, ka esošais tiesiskais regulējums neveicina likumdevēja mērķu sasniegšanu.

Nākamās nodaļas autors Jānis Pleps detalizēti apskata Latvijas valsts robežu noteikšanu. Valsts teritorija ir viens no suverēnas valsts pamatelementiem. Suverenitātē izpaužas valsts neatkarība tās iekšējās un ārējās lietās,⁵⁸ savukārt neatkarība ir galvenā valsts starptautiskā tiesība.⁵⁹ Latvijai, atjaunojot savu neatkarību, bija jānosaka, kas veido tās teritoriju un vai ir notikušas tādas teritoriālās izmaiņas, kas var radīt šaubas par valsts identitāti. Autors pārlicinoši pierāda, ka Latvijas neatkarība tika atjaunota tajā valsts teritorijā, kas bija noteikta ar robežlīgumiem, kurus Latvija pirms okupācijas paguva noslēgt ar Igauniju, Lietuvu, Baltkrieviju un Padomju Krieviju. Autors arī pievēršas Abrenes apvidus nodošanas jautājumam, kuru Satversmes tiesai izdevās atrisināt, pateicoties “jaunpievienoto teritoriju” principam.

Turpinot autora veikto 1920. gada 11. augustā noslēgtā “Miera līguma” starp Latviju un Padomju Krieviju⁶⁰ analīzi, varētu ieteikt pievērsties vēl kādam interesantam aspektam — tam, ka Latvija pasludināja savu neatkarību citā teritoriālajā sastāvā, bez Latgales, kuru izdevās pievienot tikai 1920. gadā.

Miera līguma analīzi varētu papildināt ar atsauci uz 1932. gada 5. februārī noslēgto “Latvijas un Padomju Sociālistisko Republiku Savienības neuzbrukšanas līgumu”, kas noslēgts uz tā pamata.⁶¹ Tas ne tikai apliecināja “Miera līguma” spēkā esamību, bet arī apstiprināja, ka “visi [“Miera līguma” — V.S.] noteikumi negrozāmi un uz visiem laikiem paliek par nesatricināmu pamatu Augsto līdzēju pušu attiecībās” (preambula).

Turklāt Neuzbrukšanas līgumu noslēdza, pusēm “cieši” apņēmoties “savstarpēji un neatlaidīgi ievērot viens otra suverenitāti, politisko neatkarību un teritoriālo integritāti un neaizskaramību” un “vēlēdamies veicināt vispārējā miera nostiprināšanu” (preambula).

Vēlāk, 1939. gada 5. oktobrī, Latvija un PSRS atzina “Miera līgumu” un Neuzbrukšanas līgumu par “savstarpējo attiecību un saistību stipr[u] pamat[u]” “Savstarpējās palīdzības paktā”⁶², kas, starp citu, tika noslēgts, lai attīstītu “Miera līgumā” “nodibinātās draudzīgās attiecības, kuras pamatojas uz otras puses valstiskās neatkarības atzīšanu un neiejaukšanos tās iekšējās lietās” (preambula). Turklāt “Savstarpējās palīdzības pakta” 5. pantā tika noteikts, ka tā “izvešana dzīvē nekādā ziņā nedrīkst aizskart Līdzēju Pušu suverēnās tiesības, starp citu, viņu valsts iekārtu, saimniecisko un sociālo sistēmu un militāro rīcību”.

Nākamajā nodaļā profesors Jānis Lazdiņš pievēršas tiesu varas nepārtrauktībai Latvijas Republikā. Latvijai nebūtu jāveic pasākumi neatkarīgu tiesu varas atjaunošanai, ja PSRS kā okupētājvalsts būtu ievērojusi okupācijas tiesības. Atbilstoši 1907. gada “Hāgas noteikumu” 43. pantam okupētājvalstij jārespektē okupētajā valstī “spēkā esošie likumi”⁶³. Ženēvas konvencijas (IV) 64. panta 1. daļā teikts: “Okupētajā teritorijā [tās — V.S.] krimināllikumi paliek spēkā, izņemot gadījumus, kad tos var atcelt vai apturēt okupētājvalsts, ja šie likumi rada draudus tās drošībai vai traucē šīs Konvencijas pielietošanu.”⁶⁴ Šis teikums, kā tas ir norādīts Ženēvas konvencijas komentāros, “pauž fundamentālu uzskatu: ka okupētājvalstij jārespektē spēkā esošie krimināllikumi. Tā ir okupācijas tiesību pamatprincipu piemērošana [...] Tiesību sistēmas kontinuitātes ideja piemērojama tiesību visumam (civillikumam un krimināllikumam) okupētajā teritorijā. Iemesls, kāpēc Diplomātiskā Konference izdarīja noteiktu atsauci tikai uz krimināllikumu, bija

tāds, ka to nepietiekami ievēroja iepriekšējo konfliktu laikā; nav iemesla secināt *a contrario*, ka okupācijas varu nesaista valsts civillikums vai pat tās konstitūcija”⁶⁵. Komentāros sniegts vārda “krimināllikums” skaidrojums, atbilstoši kuram šis vārds jātulko paplašināti, jo tas ietver ne tikai pašu krimināllikumu, bet arī kriminālprocesa likumu un citus normatīvos aktus, kas satur krimināltiesību normas.⁶⁶ Pēc analogijas var iztulkot arī vārdu “civillikums”. Tā kā konvencijā strikti noteikti divi izņēmuma gadījumi (spēkā esošie likumi rada draudus okupētājvalstij vai traucē konvencijas pielietošanu) neīstenojās, PSRS bija jārespektē 1922. gada Latvijas Republikas Satversme (arī tās VI nodaļa — Tiesa), kā arī autora pieminētais 1918. gada 6. decembra “Pagaidu nolikums par Latvijas tiesām un tiesāšanās kārtību”.

Ženēvas konvencijas (IV) komentāros norādīts: ņemot vērā to, ka okupētās valsts tiesas turpina funkcionēt, aizsargājamās personas jātīesā to parastiem tiesnešiem, lai nebūtu jāsaskaras ar saprašanas trūkumu vai aizspriedumiem no tādu personu puses, kurām ir sveša mentalitāte, tradīcijas un doktrīnas. Tiesu funkcionēšanas turpināšana nozīmē arī to, ka tiesnešiem jāspēj pieņemt lēmumus pilnīgi neatkarīgi.⁶⁷

Ženēvas konvencija (IV) sankcionē jaunu tiesu dibināšanu tikai pie nosacījuma, ka tās ir pienācīgi izveidotas, nepolitiskas, militāras, darbojas okupētajā valstī un ir nepieciešamas dažādu pasākumu nodrošināšanai, piemēram, konvencijā noteikto pienākumu pildīšanai vai okupētās teritorijas pārvaldīšanai u.c. (66. pants).

Neraugoties uz šīm starptautisko tiesību normām, Latvijas teritorijā PSRS okupācijas laikā tika ieviesti KPFSR tiesību akti, tostarp Kriminālkodekss. To pat piemēroja Latvijas pilsoņiem par darbībām, kas veiktas līdz 1940. gada 17. jūnijam, kaut arī normu, kas uzliek kriminālatbildību, piemērošana ar atpakaļejošu datumu ir aizliegta ar Ženēvas konvencijas (IV) 65. pantu. Latvijas pilsoņus

bieži vien sodīja nevis tiesa, bet ārpusstiesas iestāde — Sevišķā apspriede, kura turklāt atradās Maskavā, vai *troika*. Apsūdzības process notika bez apsūdzētā un viņa aizstāvja piedalīšanās, bez apsūdzētā tiesībām iesniegt apelāciju — tādā pretēji Ženēvas konvencijai (IV).

Turpinājumā profesors Jānis Lazdiņš velta nodaļu īpašuma denacionalizācijai Latvijas Republikā. Jau tuvojoties neatkarības atjaunošanas brīdim, Latvija centās atjaunot arī represēto personu pārkāptās ekonomiskās tiesības. Sākotnēji šis process skāra tikai nepamatoti administratīvi izsūtītās personas, bet vēlāk to attiecināja arī uz citām politiski represētajām personām. Autors pievēršas īpašuma tiesību atjaunošanai ne tikai privātpersonām, bet arī uzņēmumiem, reliģiskajām organizācijām un akadēmiskajām mūža organizācijām. Īpaši vērtīgi un nozīmīgi ir autora centieni izpētīt denacionalizācijas procesa sarežģītību, ar kuru saskārās likumdevējs, vēloties atjaunot vēsturisko taisnīgumu, taču nepārkāpjot labticības un tiesiskās paļāvības principu. Uzmanība pievērsta arī vācbaltiešu īpašuma tiesību liktenim. Nodaļā aktualizēts līdz šim būtisks un neatrisināts jautājums par dalītā nekustamā īpašuma konstrukciju, kas radās padomju režīma zemes reformas rezultātā.

Gan nodaļā minētais Augstākās Padomes 1990. gada 13. jūnija lēmums “Par agrāro reformu Latvijas Republikā”, ar kuru kolektīvizācijas realizācijas metodes tika atzītas par nelikumīgām, gan arī Augstākās Padomes 1992. gada 10. jūlija lēmums “Par Latvijas Republikas likuma “Par zemes privatizāciju lauku apvidos” spēkā stāšanās kārtību”⁶⁸, ar kuru spēku zaudēja Latvijas PSR 1940. gada 22. jūlija deklarācija “Par zemes pasludināšanu tautas īpašumā”, kopsakarā ar citiem tiesību aktiem par politiski represēto personu rehabilitāciju ir īpaši nozīmīgi valstiskās nepārtrauktības kontekstā. Gadījumos, kad okupētājvalsts pieļāva pārkāpumus likumdošanas, administratīvajā

vai tieslietu jomā, atjaunotajam suverēnam ir jāatzīst okupētājvalsts darbības par spēkā neesošām.⁶⁹

PSRS īstenoto īpašuma nacionalizāciju un kolektīvizāciju nevar uzskatīt par tiesisku. To prettiesiskums izriet ne tikai no cilvēktiesību aizsardzības postulātiem, bet arī no okupācijas tiesībām. Zemes nacionalizācija, uzņēmumu ekspropriācija, notiesāto civiliedzīvotāju un tā saucamo “kulaku” īpašumu atņemšana un kolektīvizācija notika pretēji “Hāgas noteikumu” 46. panta 2. daļai, kas satur aizliegumu konfiscēt privātpašumu⁷⁰. Vēl jo vairāk — piedziņas vēršana uz “kulaku” īpašumu vairākkārt palielināta lauksaimniecības nodokļa nemaksāšanas dēļ pārkāpa “Hāgas noteikumu” 48. pantu, atbilstoši kuram okupētājvalsts ir tiesīga vākt nodokļus tikai, pamatojoties uz spēkā esošo tiesisko regulējumu. Okupētājvalstij nav tiesību uzlikt jaunus nodokļus vai nodevas, jo tā ir tikai teritorijas likumiskā suverēna prerogātīva.⁷¹ Saskaņā ar “Hāgas noteikumu” 49. pantu okupētājvalsts var uzlikt jaunas naudas kontribūcijas papildus spēkā esošajiem nodokļiem, ja tas ir nepieciešams armijai un administrācijai okupētajā teritorijā,⁷² taču, kā zināms, tas nebija pamats lauksaimniecības nodokļa palielināšanai vai jaunu nodokļu ieviešanai.

Nākamajā nodaļā profesore Ineta Ziemeļe pievēršas Latvijas Republikas starptautiskajām līgumsaistībām. Nodaļa ir cieši saistīta ar monogrāfijas pirmajā nodaļā ietvertu izklāstu par valsts turpināšanās un valsts pēctecības atšķirībām, kuru noskaidrošanu var sekmēt arī starptautisko līgumu spēkā esības analīze. Autore pielieto nepārtrauktības tēzi ne tikai Latvijas līgumsaistībām, bet salīdzinājumam piedāvā arī Igaunijas un Lietuvas praksi, kura ne visos gadījumos ir vienāda vai līdzīga. Īpašu interesi izraisa neliels apskats par Krievijas Federācijas pozīciju distancēties no līgumiem, kas tika noslēgti starp PSRS un Baltijas valstīm pirms 1940. gada.

Artūrs Kučs apskata Latvijas un citu Baltijas valstu juridisko nepārtrauktību starptautiskajās organizācijās. Šī jautājuma specifika saistīta ar to, ka vairums starptautisko organizāciju tika nodibinātas Baltijas valstu okupācijas laikā, bez to kā neatkarīgo valstu iesaistes un pārstāvības. Šāda situācija kavēja starptautisko organizāciju izpratni par Baltijas valstu okupāciju un to iedzīvotāju represijām. Nodaļā veiktā analīze aprobežojas ar tām starptautiskajām organizācijām, kas ieņēma galveno lomu Baltijas valstu atgriešanās starptautiskajās attiecībās. Starptautiskais forums deva iespēju ne tikai Baltijas valstīm izklāstīt savu notikumu versiju, bet arī Krievijai izteikt kritiku par it kā pieļautajiem minoritāšu cilvēktiesību pārkāpumiem Latvijā. Jebkurā gadījumā, dalība gan Eiropas reģionālajās, gan starptautiskajās organizācijās sekmēja okupācijas seku novēršanu (piemēram, padomju karaspēka izvešanu) un totalitāro komunistisko režīmu noziegumu nosodījumu.

Papildus nodaļā minētajām organizāciju pieņemtajām rezolūcijām pieminēšanas vērtas ir vēl dažas. Piemēram, 1996. gada 27. jūnijā Eiropas Padomes Parlamentārā asambleja pieņēma rezolūciju Nr. 1096 "Par pasākumiem bijušo komunistisko totalitāro sistēmu mantojuma likvidēšanai"⁷³, kas iesaka dažādus pasākumus bijušo komunistisko totalitāro sistēmu mantojuma iznīcināšanai. Tostarp, asambleja iesaka pasākumus totalitārā režīma upuru rehabilitācijai un materiālajai kompensācijai, kura nevar būt (daudz) mazāka par kompensāciju, kas pienākas netaisnīgi notiesātajiem saskaņā ar spēkā esošo standarta krimināllikumu.

Eiropas Padomes Parlamentārās asamblejas sasniegums ir arī 2006. gada 25. janvāra rezolūcija Nr. 1481 "Par nepieciešamību starptautiski nosodīt totalitāro komunistisko režīmu noziegumus"⁷⁴, kuras pieņemšana tika pamatota arī ar Latvijas piemēru. Ziņojumā par šīs rezolūcijas pieņemšanas nepieciešamību⁷⁵ uzskaitīti visno-

zīmīgākie komunistiskā režīma noziegumi, kuros ietilpst arī Baltijas valstu iedzīvotāju nogalināšana un deportācijas 1939.–1941. un 1944.–1945. gadā. Ziņojumā norādīts, ka Padomju armijas uzbrukums visvairāk ietekmēja Latviju, atstājot 119 000 upuru. Asambleja rezolūcijā strikti nosoda totalitāro komunistisko režīmu cilvēktiesību pārkāpumus un izteic šo noziegumu upuriem līdzjūtību. Asambleja aicina visas komunistiskās un postkomunistiskās partijas pārvērtēt komunisma vēsturi un savu pagātņi, distancēties no totalitāro komunistisko režīmu pastrādātajiem noziegumiem, kā arī nepārprotami tos nosodīt. Kā zināms, šī rezolūcija kļuva par pamatu Eiropas Parlamenta 2008. gada 4. septembra deklarācijai, lai 23. augustu pasludinātu par Eiropas staļinisma un nacistisma upuru atceres dienu.⁷⁶

Neapšaubāmi Latvijas pievienošanās Eiropas Savienībai pavēra iepriekš neesošas un pat neiespējamās iespējas, ļaujot aplūkot Baltijas valstu vēsturi Eiropas vēstures kontekstā. Eiropas Savienība ir nosodījusi staļiniskā režīma tirāniju un izteikusi cerību, ka Krievijas Federācija atzīs PSRS īstenoto Baltijas valstu okupāciju un aneksiju.

Monogrāfiju noslēdz profesora Tālava Jundža raksts, kas veltīts nepārtrauktības doktrīnai sarunās par Krievijas karaspēka izvešanu no Latvijas (1992–1994). Okupējošās varas karaspēka atrašanās okupētajā teritorijā un tās īstenotās kontroles līmenis ir galvenais jautājums, pēc kura var noskaidrot, vai teritorija tiek uzskatīta par okupētu. Saskaņā ar "Hāgas noteikumiem" teritoriju uzskata par okupētu tad, ja tā faktiski atrodas ienaidnieka armijas varā (42. pants). Nav šaubu, ka Latvijai bija pēc iespējas ātrāk jāpanāk bijušās PSRS bruņoto spēku izvešana no savas nu jau neatkarīgās valsts teritorijas. Šādu nepieciešamību uzsvēra arī vairākas starptautiskās organizācijas, tostarp Apvienoto Nāciju Organizācija. Kaut gan sarunas par karaspēka izvešanas nosacījumiem un termiņiem ilga dažus gadus,

būtiski ir tas, ka Latvijā dislocētie bijušās PSRS bruņotie spēki tika atzīti par ārvalstu bruņotajiem spēkiem, kuri, var piebilst, neīsteno varu pār Latvijas valsts teritoriju.

Diemžēl jāpiekrīt autora paustajam secinājumam, ka, rūpējoties par karaspēka ātrāku izvešanu, Latvijai ne tikai neizdevās panākt, lai Krievijas Federācija un starptautiskās organizācijas atzīst, ka karaspēks ir nonācis Latvijas teritorijā okupācijas un aneksijas rezultātā. Vēl vairāk — Latvija pat uzņemas Krievijas Federācijas vietā lielāko daļu atbildības par okupācijas seku likvidēšanu, pretī nesāņemot nekādu kompensāciju.

Sakarā ar to autors pievēršas Krievijas Federācijas kā PSRS turpinātājvalsts starptautiski tiesiskajai atbildībai, apskatot to ne tikai saistībā ar PSRS karaspēka izvešanu, bet arī plašākā kontekstā par Latvijas okupāciju un aneksiju. Atzīstot, ka vairākās pozīcijās Latvija ir atteikusies no PSRS nodarīto zaudējumu atlīdzības, autors pauž pārliecību, ka Latvijas darbību nevar interpretēt kā klusējošu juridiski saistošu piekrišanu prasījuma tiesību zaudēšanai. Tiešām, gan vienpusēji (reizēm deklaratīvā formā), gan ar starptautiskās sabiedrības atbalstu Latvija ir aicinājusi Krievijas Federāciju atzīt PSRS veikto okupāciju un īstenotās represijas, kā arī uzņemties par tām atbildību.

Apkopojot teikto, jāizvirza priekšlikums, kas sekmēs vienotas terminoloģijas lietošanu. Monogrāfijas vairākās nodaļās lietots vārdu salikums “aneksija un inkorporācija”. Ieteicams Latvijas un pārējo Baltijas valstu kontekstā lietot jēdzienu “aneksija”. Iepriekš jau minēts, ka starptautiskajās tiesībās nostiprināts aneksijas prettiesiskums un aizliegums, kā arī aneksijas neatzišanas princips. Atšķirībā no jēdziena “aneksija” jēdziens “inkorporācija”, kas tostarp apzīmē vienas valsts iekļaušanu citas valsts sastāvā, nav guvis starptautisko tiesību aizliegumu.

Nobeigums

Analizētā kolektīvā monogrāfija ir unikāls pierādījumu bāzes un padziļinātas analīzes sakausējums. Izvirzīto problēmu aptveršanas augsts zinātniski teorētiskais līmenis un visai interesants praktiskais materiāls ļauj secināt, kas šis izdevums kļūs par ārkārtīgi vērtīgu rokasgrāmatu Latvijas valsts nepārtrauktības jautājumā.

Šādi zinātniski pētījumi vienmēr būs ļoti nozīmīgi, jo tie uztur padomju pagātnes vērtēšanas objektivitāti un demonstrē, cik nepamatoti ir jebkādi mēģinājumi attaisnot vai pat noliegt PSRS veiktos starptautiskos pārkāpumus. Cerams, ka tieši šī monogrāfija pieliks punktu iespējamām šaubām un izbeigs bezjēdzīgas debates.

Dr.iur. Veronika Sajadova
Veronika.Sajadova@lu.lv

Avoti un piezīmes

- ¹ Baker Sh. *Halleck's International Law, or Rules Regulating the Intercourse of States in Peace and War*. Vol. 2. 3rd edition. London: Kegan Paul, Trench, Trübner & Co. Ltd., [B.g.]. P. 455; Halleck H. W. *Elements of International Law and Laws of War*. Philadelphia: J. B. Lippincott & Co., 1866. P. 337.
- ² Glahn G. *The Occupation of Enemy Territory: A Commentary on the Law and Practice of Belligerent Occupation*. Minneapolis: The University of Minnesota Press, 1957. P. 31.
- ³ Baker, *op. cit.*, p. 473.
- ⁴ Baker, *op. cit.*, p. 457.
- ⁵ *Convention (IV) respecting the Laws and Customs of War on Land and its annex: Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land*. The Hague, 18 OCT 1907. <https://ihl-databases.icrc.org/ihl/INTRO/195>
- ⁶ Parsons B. C. Moving the Law of Occupation into the Twenty-First Century. *Naval Law Review*, Vol. 57, 2009. P. 7.

- ⁷ Robin R. *Des Occupations Militaires en Dehors des Occupations de Guerre* (Translated into English by the Division of International Law of the Carnegie Endowment for International Peace). Washington: Carnegie Endowment for International Peace, 1942. P. 12.
- ⁸ Chorley R. S. T. Military Occupation and the Rule of Law. *The Modern Law Review*, Vol. 8 (3), July 1945. P. 119; Juridiskās zinātnes teorētiskie un praktiskie ... — Latvijas Universitāte
https://www.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu.../Jur-dokt-III-zin-petn-konf_2012_.pdf; latvijas universitāte juridiskā fakultāte starptautisko ... — LU Dspace
https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/.../23458-Veronika_Sajadova_2013.pdf?...
- ⁹ Chesterman S. Occupation as Liberation: International Humanitarian Law and Regime Change. *Ethics and International Affairs*, Vol. 18 (3), 2004. P. 55.
- ¹⁰ Koutroulis V. The Application of International Humanitarian Law and International Human Rights Law in Situation of Prolonged Occupation: Only a Matter of Time? *International Review of the Red Cross*, Vol. 94 (885), Spring 2012. P. 167.
- ¹¹ Osmanczyk E. J. *Encyclopedia of the United Nations and International Agreements*. Vol. 1. A to F. New York, London: Routledge, 2003. P. 98.
- ¹² Mjalksoo L. Sovetskaja aneksija i gosudarstvennij kontinuitet: mejdunarodno-pravovoi status Estonii, Latvii i Litvi v 1990–1991 gg. i posle 1991 g.: Issledovanie konflikta mejdu normativnostju i siloi v mejdunarodnom prave. Per. s angl. A. Krashevskogo. Tartu: Tartu University Press, 2005, s. 133.
- ¹³ Dekret II Vserossijskogo Sjezda Sovetov o mire, 26.10.(08.11.)1917. Kniga: Dekreti Sovetskoj vlasti. V 12 t. T. 1. 25 oktjabrja 1917 g. — 16 marta 1918 g. Moskva: Politizdat, 1957, s. 12–16.
- ¹⁴ McNair A. *The Stimson Doctrine of Non-recognition*. In: *British Yearbook of International Law*, Vol. 14, 1933. P. 65.
- ¹⁵ *Rio de Janeiro Anti-war Treaty of Non-aggression and Conciliation* (1933). 163 L.N.T.S. 393.
- ¹⁶ *Jus cogens* (lat.) — starptautisko tiesību saistošā norma, no kuras divas vai vairāk valstis nevar pašas atbrīvoties vai atbrīvot cita citu. Sk.: *Black's Law Dictionary*. 7th edition. Ed. by B. A. Garner. St. Paul, Minnesota: West Group, 1999. P. 864.
- ¹⁷ Bojārs J. *Starptautiskās publiskās tiesības I*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2004. 210. lpp.
- ¹⁸ Bojārs J. 2004, *op. cit.*
- ¹⁹ Bojārs J. Vai spēks rada tiesības. *Literatūra un Māksla*, 1989. g. 15. jūl., nr. 29, 2. lpp.; Satversmes tiesas 2007. gada 29. novembra spriedums lietā Nr. 2007-10-0102. *Latvijas Vēstnesis*, 2007. g. 30. nov., nr. 193, 29.1. punkts.
- ²⁰ Quigley J. Baltic Russians: Entitled Inhabitants or Unlawful Settlers. In: *International and National Law in Russia and Eastern Europe: Essays in Honour of George Ginsburgs*. Ed. by R. Clark etc. The Hague, Boston, London: Martinus Nijhoff Publishers, 2001. Pp. 331–332.
- ²¹ Trindade A. A. C. *International Law for Humankind: Towards a New Jus Gentium*. Leiden, Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2010. P. 372.
- ²² *Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts: U.N. G.A. Res. No. 56/83. A/RES/56/83, 28 JAN 2002*; Bojārs J. *Starptautiskās publiskās tiesības III*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007, 292. lpp.
- ²³ *Draft Code of Crimes against Peace and Security of Mankind* (1996). [B.v.]: United Nations, 2005. P. 3.
- ²⁴ Bonafè B. I. *The Relationship between State and Individual Responsibility for International Crimes*. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2009. P. 25.
- ²⁵ Sk.: *Charter of the International Military*

- Tribunal* (1945). 82 U.N.T.S. 279, Article 8.
- ²⁶ Konvencija par noilguma neatzīšanu kara noziegumiem un noziegumiem pret cilvēci. <https://m.likumi.lv/doc.php?id=74037>.
- ²⁷ Miller R. H. The Convention on the Non-applicability of Statutory Limitations to War Crimes and Crimes against Humanity. *The American Journal of International Law*, Vol. 65, 1971. P. 482.
- ²⁸ *Rome Statute of the International Criminal Court* (1998). U.N. Doc. A/CONF. 183/9.
- ²⁹ Annex I "Amendments to the Rome Statute of the International Criminal Court on the Crime of Aggression" to Review Conference resolution RC/Res. 6 "The Crime of Aggression", Kampala, 11 Jun 2010.
- ³⁰ Krimināllikums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*. 1998. g. 8. jūl., nr. 199/200.
- ³¹ Sk.: Par Deklarāciju "Par genocīda un antisemitisma nosodījumu un nepieļaujāmību Latvijā": LR Augstākās Padomes 19.09.1990. lēmums. *Ziņotājs*, 1990. g. 4. okt., nr. 40.
- ³² Coupland R. Humanity: What is It and How Does It Influence International Law? *International Review of the Red Cross*, Vol. 83 (844), 2001 Dec. P. 972.
- ³³ Geras N. *Crimes against Humanity: Birth of a Concept*. Manchester, New York: Manchester University Press, 2011. P. 64.
- ³⁴ Deklarācija Narodnogo Saeima Latvii o vhojdenii Latvii v sostav Sojuza Sovetskikh Socialisticheskikh Respublik, 21.07.1940. Kniga: Polpredi soobshaut... Sbornik dokumentov ob otnoshenijah SSSR s Latviei, Litvoi i Estoniei: Avgust 1939 g. — avgust 1940 g. Moskva: Mejdunarodnie otnoshenija, 1990, s. 477.
- ³⁵ Zwanenburg M. The Law of Occupation Revisited: The Beginning of an occupation. *Yearbook of International Humanitarian Law*, Vol. 10, 2007. P. 109.
- ³⁶ Par nacionālās pretošanās kustības dalībnieku statusu: LR 25.04.1996. likums. *Latvijas Vēstnesis*, 1996. g. 10. maijs, nr. 82.
- ³⁷ Deklarācija par Latvijā īstenotā Padomju Sociālistisko Republiku Savienības totalitārā komunistiskā okupācijas režīma nosodījumu: LR 19.09.1990. deklarācija. *Latvijas Vēstnesis*, 2005. g. 17. maijs, nr. 77.
- ³⁸ Roberts A. What is a Military Occupation? *The British Yearbook of International Law*, 1984, Vol. 55. P. 293.
- ³⁹ Mjalksoo, *op. cit.*, s. 136.
- ⁴⁰ Benvenisti E. *The International Law of Occupation*. Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2004. P. 68.
- ⁴¹ Mjalksoo, *op. cit.*, s. 143.
- ⁴² Hough W. J. Annexation of the Baltic States and its Effect on the Development of Law Prohibiting Forcible Seizure of Territory. *New York Law School Journal of International and Comparative Law*, Vol. 6, 1985. P. 481.
- ⁴³ Satversmes tiesas 2007. gada 29. novembra spriedums lietā Nr. 2007-10-0102. *Latvijas Vēstnesis*, 2007. g. 30. nov., nr. 193, 12. punkts.
- ⁴⁴ Vienna Convention on Diplomatic Relations (1961). 500 U.N.T.S. 95. Sk. arī: Vīnes konvencija par diplomātiskajiem sakariem. *Latvijas Vēstnesis*, 2003. g. 11. jūl., nr. 104.
- ⁴⁵ Vienna Convention on the Law of Treaties (1969). 1155 U.N.T.S. 331. Sk. arī: Vīnes konvencija par starptautisko līgumu tiesībām. *Latvijas Vēstnesis*, 2003. g. 3. apr., nr. 52.
- ⁴⁶ Oppenheim L. *International Law: A Treatise. Vol. I. Peace*. 2nd edition. New York, Bombay, Calcutta: Longmans, Green and Co., 1912. P. 211.
- ⁴⁷ Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu: LR Augstākās Padomes 1990. gada 4. maija deklarācija. *Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs*, 1990. g. 17. maijs, nr. 20.

- ⁴⁸ Par Latvijas Republikas valstisko statusu: LR Augstākās Padomes 1991. gada 21. augusta konstitucionālais likums. *Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs*, 1991. 24. okt., nr. 42.
- ⁴⁹ Satversmes tiesas 2007. gada 29. novembra spriedums lietā Nr. 2007-10-0102, *op. cit.*, 64.2. punkts.
- ⁵⁰ Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu, *op. cit.*
- ⁵¹ Convention (IV) Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War (1949). Electronic resource: *International Humanitarian Law / International Committee of the Red Cross*. Version 5-31.12.1998. Sk. latviešu valodā: Ženēvas konvencija (IV) par civiliedzīvotāju aizsardzību kara laikā. *Latvijas Vēstnesis*, 2002. g. 19. apr., nr. 60.
- ⁵² Convention (IV) Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War: Commentary of 1958. <https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Comment.xsp?action=openDocument&documentId=523BA38706C71588C12563CD0042C407>
- ⁵³ Convention (IV), Commentary, *op. cit.*
- ⁵⁴ Convention (IV), Commentary, *op. cit.*
- ⁵⁵ *Latvijas Republikas Satversme*: LR likums. http://www.likumi.lv/doc.php?mode=DOC&id=57980&version_date=21.03.1933 (21.03.1933. likuma redakcijā).
- ⁵⁶ Sk.: *Par nepilsoņa statusa piešķiršanas izbeigšanu bērniem*: LR likumprojekts. <http://titania.saeima.lv/LIVS12/saeimalivs12.nsf/webSasaiste?OpenView&restricttocategory=1023/Lp12>
- ⁵⁷ Sk.: <http://www.csb.gov.lv/notikumi/latvija-dzivo-114-nepilsonu-46957.html>
- ⁵⁸ Martens F. *Sovremennoe mejdunarodnoe pravo civilizovannih narodov.* T. 1. 3-je izdanie. Sankt-Peterburg: [B. i.], 1895, s. 288.
- ⁵⁹ Martens, *op. cit.*, s. 300.
- ⁶⁰ Miera līgums starp Latviju un Padomju Krieviju, 11.08.1920. No: *Latvijas okupācija un aneksija, 1939–1940: Dokumenti un materiāli*. Sast. I. Grava-Kreitu-se, I. Feldmanis u.c. Rīga: [B. i.], 1995, 36.–50. lpp.
- ⁶¹ Latvijas un Padomju Sociālistisko Republiku Savienības neuzbrukšanas līgums, 05.02.1932. *Valdības Vēstnesis*, 1932. g. 5. jūl., nr. 146. 2. lpp.
- ⁶² Savstarpējās palīdzības pakts starp Latviju un Padomju Sociālistisko Republiku Savienību, 05.10.1939. No: *Latvijas okupācija un aneksija, 1939–1940: Dokumenti un materiāli*. *Op. cit.*, 118.–119. lpp. Pakts stājās spēkā 11.10.1939.
- ⁶³ Annex to the Convention: Regulations Concerning the Laws and Customs of War on Land (1907). Electronic resource: *International Humanitarian Law. International Committee of the Red Cross*. Version 5-31.12.1998.
- ⁶⁴ Convention (IV) 1949), *op. cit.*
- ⁶⁵ Convention (IV), Commentary, *op. cit.*
- ⁶⁶ Convention (IV), *op. cit.*
- ⁶⁷ Convention (IV), *op. cit.*
- ⁶⁸ Par Latvijas Republikas likuma “Par zemes privatizāciju lauku apvidos” spēkā stāšanās kārtību”: LR Augstākās Padomes 10.07.1998. lēmums. *Ziņotājs*, 1992. g. 20. aug., nr. 32/33/34.
- ⁶⁹ Arai Y. *The Law of Occupation: Continuity and Change of International Humanitarian Law, and its Interaction with International International Human Rights Law*. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2009. P. 25.
- ⁷⁰ Annex to the Convention: Regulations Concerning the Laws and Customs of War on Land (1907), *op. cit.*
- ⁷¹ Greenspan M. *The Modern Law of Land Warfare*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1959. P. 228.
- ⁷² Annex to the Convention: Regulations Concerning the Laws and Customs of War on Land (1907), *op. cit.*
- ⁷³ *Measures to Dismantle the Heritage of*

Former Communist Totalitarian Systems: Eiropas Padomes Parlamentārās asamblejas 1996. gada 27. jūnija rezolūcija Nr. 1096 (1996). <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=16507&lang=en>

⁷⁴ *Need for condemnation of crimes totalitarian communist regimes*: Eiropas Padomes Parlamentārās asambleja s 2006. gada 25. janvāra rezolūcija Nr. 1481

(2006). Pieejams: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewPDF.asp?FileID=17403&lang=en>

⁷⁵ *Need for condemnation of crimes totalitarian communist regimes*, *op. cit.*

⁷⁶ Rakstveida deklarācija par 23. augusta pasludināšanu par Eiropas staļinisma un nacisma upuru atceres dienu: Eiropas Parlamenta deklarācija. *Latvijas Vēstnesis*, 2008. g. 5. sept., nr. 138.